

vâkib li-bevâhiri'l-mevâkib'i (Tunus 1293, 1298); Muhammed Ali es-Sabbân'ın *Hâşiyetü's-Şabbân'alâ Şerhi'l-Üşmûnî'si* (Bulak 1280; Kahire 1305) zikredilebilir. **6. el-Behcetü'l-merdıyye fî şerhi'l-Elfiyye** (Leknev 1247; Tahran 1248, 1268, 1282, 1284; Tebriz 1286; Kahire 1282, 1314). *el-Elfiyye* üzerinde *es-Seyfü's-şakîl'alâ Şerhi İbn Akıl* adıyla bir hâşiyesi bulunan Süyûtî (ö. 911/1505), daha sonra bu hâşiyeye ile İbn Akıl şerhini birleştirerek *el-Behcetü'l-merdıyye*'yi meydana getirmiştir. Mirzâ Ebû Tâlib el-İsfahânî tarafından yazılan ve *Ebû Tâlib* adıyla şöhret bulan hâşiyeye ile beraber (Tahran 1273; Tebriz 1290) halen Şark medreselerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır. **7. el-Ezhârû'z-Zeyniyye fî şerhi metni'l-Elfiyye** (Bulak 1294; Kahire 1319). Ahmed b. Zeynî Dahlân (ö. 1304/1886) tarafından yazılmıştır.

İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si hem sadece metin olarak hem de şerh ve hâşiyeleriyle birlikte birçok defa yayımlanmıştır (Bulak 1251, 1306, 1307, 1308, 1329, 1342; Kahire 1290; Tahran 1288, 1310, 1317; Fas 1323; Beyrut 1888; Leknev 1316; Lahor 1902).

el-Elfiyye, İslâm dünyasındaki bu neşirlerinden başka S. de Sacy tarafından Fransızca şerh ile birlikte Paris'te (1833), A. Goguyet tarafından Fransızca tercümesi ve notlarla birlikte Beyrut'ta (1888), L. Pinto tarafından yine Fransızca tercüme ve izahlarla Constantine'de (1887), E. Vitto tarafından da İtalyanca tercüme ve notlar ilâvesiyle Beyrut'ta (1898) yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâlik et-Tâî, *el-Elfiyye* (nşr. es-Seyyid M. Abdülhamîd, *Şerhu Elfiyye* içinde) Beyrut, ts. (Dârü'l-Cil); İbn Hişâm, *Evdâhu'l-mesâlik* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1980; İbn Akıl, *Şerhu İbn Akıl* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), I-II; *Keşfü'z-zunûn*, I, 151-155, 407; Serkîs, *Mu'cem*, I, 233-234; Brockelmann, *GAL*, I, 359-362; *Suppl.*, I, 521-525; *İzâhu'l-meknân*, I, 119-120; Ahmed Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 111-112; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 784-787, 804-805, 910, 919-923; VI, 260-270; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 147-148; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 286-290; Ali Fûde Nîl, *İbn Hişâm el-Ensârî*, Riyad 1406/1985, s. 47-73; Sidney Glazer, "The Alfıyya of Ibn Mâlik", *MW*, XXXI (1941), s. 274-279; a.m.f., "The Alfıyya Commentaries of Ibn 'Aqîl And Abû Hâyyân", a.e., XXXI (1941), s. 400-408; Abdülkerîm Muhammed el-Esed, "Bejne Elfiyyeti İbn Mu'î ve Elfiyyeti İbn Mâlik", *ed-Dâre*, IX/2, Riyad 1404/1983, s. 96-120; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mâlik", *İA*, V/2, s. 767-768.

ABDÜLBAĞ TURAN

el-ELFİYYE

(الألفية)

Zeynüddin el-İrâkî'nin

(ö. 806/1404)

hadis usulüne dair

manzum eseri.

İslâmî ilimleri 1000'er beyitlik manzumeler içinde ele alma geleneği biri İrâkî'ye, diğeri Süyûtî'ye ait olmak üzere hadis usulü ilmine de iki *Elfiyye* kazandırmıştır. İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîş*'ini *et-Takîyd ve'l-İzâh* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire 1403/1981) adıyla şerheden İrâkî, hadis usulü konularının kolayca ezberlenmesi için *Ulûmü'l-hadîş*'i 1002 beyitte özetlemiş, Cemâziyelâhir 768'de (Şubat 1367) Medine'de tamamladığı bu çalışmasına *Tebşiratü'l-mübtedî ve tezkiretül-muntehî (et-Tebşıra ve't-tezkire)* adını vermiştir. Manzumede hadis usulü konuları İbnü's-Salâh'ın eserindekî (bk. MUKADDİME-TÜ İBNİ'S-SALÂH) sıra ile ele alınmaktadır. Bir kısım konular önemine göre daha çok beyitle işlenmekte, bazan İbnü's-Salâh'ın temas etmediği meseleler üzerinde de durulmaktadır. Eser ilk defa baskı tarihi verilmeden Hindistan'da yayımlanmış, daha sonra şerhleriyle birlikte basılmıştır.

Hadis talebeleri arasında büyük rağbet gören *Elfiyye* başta müellifi olmak üzere birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: 1. İrâkî, *Fethu'l-muğîş bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîş*. İrâkî *Elfiyye*'sini geniş bir şekilde şerh etmeye başlamış, daha sonra bundan vazgeçerek kaleme aldığı orta hacimdeki eserini 25 Ramazan 771'de (22 Nisan 1370) tamamlamıştır. *Fethu'l-muğîş*'i neşre hazırlayan Mahmûd Rebî, *ed-Derâri'l-fâhîra'alâ şerhi't-Tebşıra* adını verdiği dipnotlarla birlikte eseri bir cilt içinde dört ayrı cüz halinde yayımlamıştır (Kahire 1355/1937). Bu neşir Ahmed Muhammed Şâkir tarafından gözden geçirilerek tekrar yayımlanmıştır (Beyrut 1408/1988). Eserin Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseyinî tarafından Zekerıyyâ el-Ensârî'nin *Fethu'l-bâkî'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî* adlı şerhiyle birlikte üç cilt halinde yapılan neşrinde (Beyrut, ts.) İrâkî'nin şerhini adı *et-Tebşıra ve't-tezkire* diye gösterilmişse de aynı neşirde Zekerıyyâ el-Ensârî beşinci beyti açıklarken *et-Tebşıra ve't-tezkire*'nin *Elfiyye*'nin adı olduğunu söylemektedir (I, 8). 2. Muhammed b. Abdurrahman es-

Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*. Kâtib Çelebi, üç cilt halinde basılan bu eserin (Beyrut 1403/1983) *Elfiyye* şerhlerinin en mükemmeli olduğunu söylemektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 157). 3. İbrâhim b. Ömer el-Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 252, 275 varak). 4. Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî* (yk. bk.). 5. Emîr Pâdişah, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 340, 196 varak; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 329, 87 varak). Kâtib Çelebi bu eserin *Elfiyye*'nin bir özeti olduğunu söylemektedir. 6. Abdürraûf el-Münâvî, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* (İÜ Ktp., AY, nr. 888, 128 varak). 7. Uchûrî, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2305, 215 varak). Kâtib Çelebi ve Kettânî *Elfiyye*'nin diğer şerhleriyle hâşiyelerinden de söz etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*, Beyrut 1403/1983, I-III; Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmıyye), I, 8; *Keşfü'z-zunûn*, I, 156-157; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1318; *İzâhu'l-meknân*, I, 121; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 215; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 72.

MÜCTEBA UĞUR

ELGÂZ

(bk. LUGAZ).

ELHAMDÜLİLLÂH

(الحمد لله)

"Allah'a hamd olsun" anlamında bir dua cümlesi

(bk. HAMDELE).

ELHAMRA SARAYI

İslâm mimarisinin İspanya'daki en önemli yapılarından biri.

Endülüs mimarisi kadar bütün İslâm sanatı için de büyük bir gurur kaynağı teşkil eden Elhamra Sarayı (Kasrû'l-hamrâ), Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti'nin başşehri olan Gırnata'da (Granada) bulunmaktadır. "Kızıl" anlamına gelen el-hamrâ sıfatıyla tanımlanması, inşaatta kullanılan kil harcın kızıla çalan renginden dolayıdır. Tarih boyunca çeşitli tahribata mâruz kalmasına ve bazı bölümlerinin yok olmasına rağmen dünya çapında bir şöhrete ve bütün İslâm eserleri arasında son derece imtiyazlı bir yere sahiptir. Bugün de ihtişamından hiçbir şey kaybetmeksizin geçmişe ışık tutan

bu bina, ayakta kalabilen eski İslâm saraylarının en iyi durumda olanıdır ve bu haliyle bir taraftan küçük bir devletin gücünü sembolize ederken diğer taraftan da daha güçlü İslâm devletlerinin yok olup gitmiş sarayları hakkında fikir vermektedir.

□ TARİH. Elhamra'nın tarihi IX. yüzyılın son çeyreğine kadar gider. Kaynaklarda, Kurtuba Emîri Abdullah'ın (888-912) tahta çıkışının hemen sonrasında, bugünkü Granada'yı da içine alan İlbîre (Elvira) bölgesinde (küre) Araplar'la Hıristiyanlığa geri dönmeye çalışan İspanyol asıllı yerli müslümanlar (müvelledün) arasında vuku bulan çatışmalardan bahsedilirken bölgedeki Araplar'ın lideri Sevâr b. Hamdün el-Kaysî'nin savunma maksadıyla Medînetülhamrâ adını taşıyan ve kaynaklarda "Ma' kılı'l-hamrâ, el-Kal'atü'l-hamrâ, Hisnü'l-hamrâ" isimleriyle de geçen bir kale inşa ettirdiği belirtilmektedir. Darro nehrinin sol yakasında, müslümanların Sebîke dedikleri yayvan tepenin batı ucunda inşa edilen söz konusu kalenin, Sevâr b. Hamdün'un etrafında toplanan askerlerin sayısı dikkate alındığında nisbeten mütevazî ölçülerde bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Araplar'ın bu kaleyi kullanmaları pek uzun sürmedi. Çünkü müvelledün ile olan savaşların 890 yılı başlarında sona ermesi ve Bulây (Polei) Savaşı ile (891) İlbîre'nin yeniden merkezî idarenin kontrolü altına alınması üzerine kaleye olan ihtiyaç kendiliğinden azaldı. XI. yüzyılın ortalarına kadar terk edilmiş bir vaziyette bulunan Elhamra Kalesi 1052-1056 yılları arasında, Zirî Emîri Bâdis b. Habûs'un yahudi veziri Samuel b. Nağrîle (Nagrello) tarafından tepenin eteğindeki yahudi mahallesini de içine alacak şekilde genişletildi ve yıkık yerleri tamir ettirildi; onarımlar daha sonra Emîr Seyfûddeve Abdullah döneminde de (1073-1090) sürdürüldü. XII. yüzyıl İslâm ve hıristiyan kaynaklarında Endülüslü liderlerin Murâbitlar ve Muvahhidler'e karşı yürüttükleri mücadelelerden bahsedilirken bu ilk Elhamra Kalesi'nin el-Kasabatü'l-hamrâ adıyla anıldığı görülmektedir. Bu kaynaklardan öğrenildiğine göre söz konusu dönemde Elhamra Kalesi'ni kuşatan kuvvetlerin hemen hepsi sonunda içeri girmeye muvaffak olmuşlardır ki bu durum kalenin tahkimatının mükemmel olmadığını gösterir. Buna karşılık Zirîler tarafından Darro nehrinin karşı yakasında kurulan el-Kasabatü'l-ka-

dîme'nin (İsp. Alcazaba) daha muhkem olduğu anlaşılmaktadır.

Elhamra adı, Gırnata ve civarında Nasrîler Devleti'nin kurulmasıyla (1232) daha öne çıkmıştır. Bu devletin temelini atan Gâlib-Billâh Muhammed b. Yûsuf, 1238 yılında idare merkezi olarak seçtiği Gırnata'ya girdiğinde geçici olarak el-Kasabatü'l-kadîme'ye yerleşti ve Elhamra Kalesi'nin bulunduğu yerde, ölçüleri eskisine göre daha büyük ve istihkâm şekli bakımından daha farklı yeni bir kasabanın yani bugünkü Elhamra'nın kurulması tâlimatını verdi. Kaynaklardan, aynı yıl sona ermeden surların inşasının tamamlandığı, su ihtiyacını karşılamak amacıyla da Darro nehri kaleyeye kadar uzanan ve bir bölümü kemerli olan su kanallarının yapıldığı öğrenilmektedir. Anlaşıldığına göre Gâlib-Billâh I. Muhammed'in başlattığı bu proje, eski Elhamra Kalesi'ne göre ölçüleri büyütülmüş sade bir kale olmaktan çok, Emevî Halifeliği döneminde III. Abdurrahman'ın (912-961) inşa ettirdiği Medînetüzzehrâ gibi, başta emîr ve haremi olmak üzere vezirlerin ve diğer bazı devlet ricâlinin ikamet edeceği bir saltanat şehrinin kurulmasını hedeflemekteydi. Ancak bu şümullü proje, ilerleyen zaman içerisinde birtakım köklü değişikliklere de uğrayarak çeşitli kısımları başka başka emîrler tarafından yaptırılmak suretiyle 150 yılı aşkın bir müddet zarfında tamamlanmış ve son şeklini XV. yüzyılın ilk yıllarında almıştır.

Üzerinde bulunduğu tepenin konumuna uygun biçimde şekillenen ve bu çevrede saray, el-Kasaba ve bir kısım idarecilerle esnafın yaşadığı şehir olmak üzere esas itibarıyla üç bölümden teşekkül eden bu yeni kale-şehir de yine es-

kisi gibi "el-Kasabatü'l-hamrâ, el-Medînetü'l-hamrâ ve Kasrû'l-hamrâ" adlarıyla anılmıştır. Bazı araştırmacılar bu ismin menşei Nasrîler'in atası Ahmer'e dayandırılrsa da yukarıda açıklandığı gibi daha önce burada bulunan kalenin de IX. yüzyıldan beri aynı adı taşıdığı bilinen bir husustur. Elhamra'yı oluşturan çeşitli binaların her birinin ne zaman yapıldığını kesin biçimde tesbit etmek mümkün değildir. Duvarları ve kemerleri örten süslemelerin üzerinde bazı emîr isimlerine rastlanmakta, ancak kullanılan ana maddeyi alçının teşkil etmesi ve bu maddenin çabuk bozulması sebebiyle zaman içerisinde birçok kısmın onarılmış veya tamamen değiştirilmiş olduğunu kabul etmek gerekmekte, dolayısıyla da adları okunan emîrlerin binaları yaptırınlar mı yoksa tamir ettirenler mi olduğuna kolaylıkla karar verilememektedir. Bununla birlikte hangi emîrin zamanında hangi binaların ya da kısımların inşa edildiğine dair bazı genel tesbitler yapmak ve bazı varsayımlar ileri sürmek mümkündür. Meselâ II. Muhammed döneminde (1273-1302) el-Kasaba'nın ve Şarap Kapısı (Puerta del Vino) boyunca inşa edilen mahallenin tamamlanıp Ravza denilen emîrler kabristanının ve Benî Serrâc Divanhânesi'nin (Sala de los Abencerrajes) eklenmesiyle Elhamra'nın büyük çapta bir saltanat şehri görünümüne kavuştuğu bilinmektedir. Elhamra'nın yukarısında bir yazlık saray olan Cennetü'l-arîf de (Generalife) bu emîrin döneminde yapılmıştır. Bugün El Partal adını taşıyan kısım, III. Muhammed döneminde (1302-1309) el-Kasaba'nın bitişiğinde bulunan, emîr ve haremünün ikamet ettiği, ayrıca birtakım bürokratik hizmetlerin de görüldüğü saraylar ma-

Elhamra
Sarayı -
Gırnata /
İspanya

hallinde inşa edilen ilk kısımdır. Halen yerinde Santa Maria Kilisesi'nin yükseldiği Saray Mescidi ile (el-Mescidü'l-Kebir / la Mezquita Real) karşısındaki hamam da aynı emîr tarafından yaptırılmıştır. İdarî ve adlî meselelerin görüşüldüğü Meşveret Salonu (Maxuar) ve Komares Kasrı'ndaki (Palacio de Comares) hamam ise I. İsmâil dönemine (1314-1325) aittir.

Elhamra'nın bugün ayakta kalan bölümlerinin en büyük kısmı I. Yûsuf (1333-1354) ve Ganî-Billâh V. Muhammed (1354-1359, 1362-1391) tarafından inşa ettirilmiştir. Sur boyunca dizilen Komares Kulesi (Torre de Comares), Kadı Kulesi (Torre de Kadi), Tepeler Kulesi (Torre de Picos), Cârîye Kulesi'nin (Torre de Cautiva) mimari özellikleri ve tezyinatı, Adalet Kapısı'nın ise (Puerta de Justicia) 749 (1348) tarihli kitabesi, bunların I. Yûsuf döneminde Elhamra'ya katılan eserler olduğunu göstermektedir. Aynı döneme ait diğer bir eser de Elhamra tepesinin güneyinde bulunan ve Adalet Kapısı'na olan benzerliğiyle dikkat çeken Puerta de Siete Suelos adlı kapıdır. Bu sayılanlara ilâve olarak saray hamamının yeniden inşası ve Ebû'l-Haccâc Kulesi'nin (Torre de Abul Hachach) yapımına başlanması da I. Yûsuf'a nisbet edilmektedir. I. Yûsuf'tan sonra tahta çıkan oğlu V. Muhammed, Kastilya Kralı Pedro ile imzaladığı uzun süreli bir barış antlaşmasından faydalanarak bir taraftan babasının başlattığı Ebû'l-Haccâc Kulesi'ni tamamlamış, diğer taraftan da Elhamra'nın iki önemli birimi olan Aslanlar Avlusu ile (Patio de los Leones) Komares Kasrı'nı inşa ettirmiştir; bu arada I. İsmâil'in Meşveret Salonu da elden geçirilmiştir. V. Muhammed'den sonra Elhamra'daki mimarlık faaliyetlerinde bir duraklama döneminin başladığı görülmektedir. Bunda, Nasrîler'in içeride ve dışarıda birtakım ciddi problemlerle karşı karşıya gelmelerinin ve bu durumun iç istikrarı sarsmasının büyük payı vardır. Nitekim bütün XV. yüzyıl boyunca Elhamra'ya eklenen tek bina, VII. Muhammed'in (1392-1408) yaptırdığı Prensesler Kulesi'nden (Torre de las Infantas) ibarettir.

Elhamra, Kastilya Krallığı'nın 1491'de başlattığı sıkı muhasara sonucu 3 Ocak 1492 tarihinde son Nasrî emîri Ebû Abdullah Muhammed b. Ali tarafından Gırnata şehriyle birlikte İspanyollar'a teslim edilmeye kadar geçirdiği iki asırlık tarihi boyunca hiç düşman istilâsına uğramamıştır. Zaptedildiği gün ise kardinal Pedro de Mendoza, Elhamra'nın el-

Kasaba bölümünde bulunan Gözetleme Kulesi'ne (Torre de la Vela) ünlü gümüş haçı dikerek İspanya'da İslâm hâkimiyetinin tamamen son bulunduğunu ilân etti. İspanya tarihinde "Katolik krallar" adıyla bilinen Ferdinand d'Aragon-Izabella da Castilla çifti, Elhamra'yı "tekrar fethediş" (reconquista) hareketinin başarıyla noktalanmasını simgeleyen bir zafer âlâmeti olarak muhafaza edilmesi için özel bir gayret gösterdiler. Binalar öncelikle devlet himayesine alınıp kraliyet sarayı olarak ilân edildi; bakım ve yönetimiyle de ölümünden sonra sülâlesince sürdürülmek üzere Tendilla Kontu Inigo Lopez de Mendoza görevlendirildi. Bunun arkasından Arap ustalar toplanarak sarayın tamire muhtaç kısımlarının aslına uygun biçimde onarımına başlandı. Daha sonra Kraliçe Juana'nın da aynı hassasiyeti göstererek Granada idarecilerine gönderdiği ve Elhamra'yı muhteşem bir yapı olarak nitelendirdiği 13 Eylül 1515 tarihli bir mektubunda, şehir meclisince toplanan vergilerden bir kısmının sarayın korunması için ayrılmasını istediği görülmektedir.

V. Carlos'un (Şariken) 1526 yılında Granada'ya gelmesi Elhamra için bir talihsizlik olmuştur. Zira bu kral Elhamra'nın içinde Rönesans üslûbunda bir saray yaptırmaya başlamış ve bu arada Komares Avlusu'nun (Patio de Comares) güneyinde bulunan ve bugün Sala de la Berca olarak bilinen Bereket Divanhânesi'nin benzeri bir salonu yıktırıp gerek bu yıkımıyla gerekse üslûbu farklı bir sarayı buraya diktirmekle Elhamra'nın bütünlüğüne büyük bir darbe indirmiştir. Aynı kralın yaptığı diğer bir değişiklik de Mer-sinağaçları Avlusu'na (Patio de Arrayanes) bitişik mescidi kiliseye çevirmiş olmasıdır. Yine V. Carlos döneminde mescidin karşısındaki hamamın da büyük bir bölümü tahrip edilmiş ve bu tahribatın izleri ancak 1934 yılında hamamın aslına uygun biçimde rekonstrüksiyonu yapılırken ortadan kaldırılabilmiştir.

1568-1570 yılları arasında vuku bulan müslüman ayaklanmalarından sonra Elhamra'nın bakımı için ayrılan para miktarında önemli bir azalma meydana geldi ve II. Felipe 1581'de bu kaybı telâfi maksadıyla 6000 duka altını tahsis etti. XVIII. yüzyılın başlarında, Katolik krallar devrinden beri Tendilla Kontluğu'nun sorumluluğunda sürdürülen devlet koruması kaldırılan ve daha sonra bakımı için tahsis edilmiş gelirleri kesilen Elhamra, bunun sonucunda çok sayıda yer-

siz yurtsuz kimsenin istilâsına mâruz kaldı. Her ne kadar devlet daha sonra yükümlülüklerini tekrar üstlendiyse de yapıya eskisi kadar ilgi göstermedi. 1809 yılında Napolyon'un kuvvetleri Granada'yı işgal ettiklerinde karargâh olarak Elhamra'yı seçtiler. Fransızlar buldukları süre içerisinde saray kompleksinin bazı yerlerini tamir etmelerine karşılık 1812'de ülkelerine geri dönerken havaya uçurmak maksadıyla bütün kulelere dinamit döşediler. Elhamra'yı yerle bir edecek olan bu teşebbüs, durumu zamanında farkedip dinamit kablolarını kesme cesaretini gösteren bir İspanyol askeri sayesinde kısmen sonuçsuz kalmış ve daha sonra İspanya Krallığı'nın çağrısı üzerine gelen birçok yabancı uzmanın da katkılarıyla zarar gören kısımlar tamir edilmiştir.

1870 yılında Elhamra'nın hukukî statüsü köklü esaslara bağlandı ve millî anıtlardan sayılarak himaye ve bakımı için her yıl devlet bütçesinden muayyen bir payın tahsis edilmesi kararlaştırıldı. 1905'te koruma ve bakımı özel bir komisyona verildi; bu komisyon da 1913 yılında görev ve yetkilerini Halk Eğitimi Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir birime devretti. 1985 yılından beri ise Elhamra ile ilgili bütün hizmetler, El Patronato de la Alhambra y Generalife adlı bir kuruluş tarafından yürütülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. M. Antuna), Paris 1937, s. 63; İbn Sâhibü's-Salât, *Târîhu'l-men bi'l-imâme 'ale'l-müstağ'afîn* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Bağdad 1979, s. 184; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 270; L. S. de Lucena, *La Alhambra como fue y como es*, Granada 1935; a.m.f., *La Alhambra Nazari del Siglo XV*, Granada 1975; R. Ford, *Granada*, Granada 1955; M. Abdullah İnân, *el-Âşârü'l-Endelüsiyyetü'l-bâkiye*, Kahire 1381/1961, s. 184-213; A. Gallego y Burin, *Granada: Gía historica y artistica*, Granada 1982; M. Antequera, *The Alhambra y Generalife*, Madrid 1985; A. C. Acedo, *The Alhambra in Detail*, Granada 1989; *Al-Andalus* (ed. J. D. Doods), New York 1992, s. 153-161; Dario Cabanelas Rodriguez, "The Alhambra An Introduction", a.e. s. 127-133; James Dickie (Yaqub Zaki), "The Palaces of the Alhambra", a.e., s. 135-151; W. Irving, *Elhamra: Endülüs'ün Yavaşan Efsanesi* (trc. Veysel Uysal), İstanbul 1992; P. F. Bargebur, "The Alhambra Palace of the Eleventh Century", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, XIX/34, London 1956, s. 192-258.

MEHMET ÖZDEMİR

□ MİMARİ. Elhamra Sarayı, Gırnata şehrine ve yanından geçen Darro nehri-ne yukarıdan bakan, 736 m. uzunluğunda ve yaklaşık 200 m. genişliğinde yay-